ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 25 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2025 • 212-230
e-ISSN: 2564-6427 • DOI: cuilah.1756058

YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE DİJİTAL İMKANLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: DİB ÖRNEĞİ

An Evaluation Of Digital Opportunities in Adult Religious Education: The Example of the Presidency of Religious Affairs (DIB)

Safiye KESGİN

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.
Assoc. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education, Ankara, Türkiye.
safiye.kesgin@hbv.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-7906-9235

Makale Bilgisi/Article Information
Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/ Received: 01.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 19.12.2025
Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025
Bu çalışma, 27-28 Kasım 2024 tarihlerinde düzenlenen VII. Din Şurası'nda sunulan "Dijitalleşme Sürecinde Yetişkinlere Yönelik Din Eğitimi" başlıklı tebliğin geliştirilmiş halidir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Safiye Kesgin)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE DİJİTAL İMKANLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: DİB ÖRNEĞİ

An Evaluation Of Digital Opportunities In Adult Religious Education: The Example Of The Presidency Of Religious Affairs (PRA)

Öz

Literatür taramasına dayalı nitel bir araştırma olan bu makalenin amacı, DİB'in yetişkin din eğitimine yönelik dijital imkânlarını bu alanın ilke ve yaklaşımları ile ilişkilendirerek değerlendirmek ve öneriler geliştirmektir. Bu doğrultuda yetişkin din eğitiminde dijital ile ilgili yayınlar, DİB'in dijital hizmetlerine yönelik araştırmalar, faaliyet raporları ve daha önceki Din Şurası kararları betimsel analiz ile incelenmiştir. Bunun yanında DİB'in mevcut online eğitim çalışmaları, web sayfaları, sosyal medya araçları, sunduğu mobil uygulamalar gibi dijital imkânlar yetişkin din eğitimi açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Burada öncelikle DİB'in yetişkin eğitimi kapsamında tasarladığı ve sunduğu dijital olanaklar yetişkin din eğitiminin gerekleri bağlamında ele alınarak ihtiyaçlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından DİB'in online eğitim hizmetleri ve bağımsız öğrenmeyi destekleyici ve dijital kütüphanecilik ile ilgili öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yetişkin Din Eğitimi, Dijital Eğitim, Diyanet İşleri Başkanlığı

Abstract

This article presents a qualitative study grounded in a literature review. Its primary objective is to evaluate the Presidency of Religious Affairs (PRA)'s digital resources for adult religious education, relating them to the principles and approaches of this field, and to develop recommendations. For this purpose, the following sources were examined through descriptive analysis: publications related to digital approaches in adult religious education, research on PRA's digital services, activity reports, and previous decisions of the Religious Council. Furthermore, the PRA's existing online education efforts, websites, social media tools, and mobile applications, as well as digital resources offered, were evaluated from the perspective of adult religious education. First, the digital resources designed and provided by PRA for adult education were examined within the context of the requirements of adult religious education, and their strengths and weaknesses were identified. Subsequently, recommendations were developed regarding DIB's online education services, support for independent learning, and digital librarianship.

Keywords: Religious Education, Adult Religious Education, Digital Education, Presidency of Religious Affairs

GİRİŞ

Günümüzde insanlar teknolojiyle gelen değişime/hıza ayak uydurabilmek ve karşılaştıkları yeni sorunlara çözüm bulabilmek için farklı bilgi ve becerilere sahip olma ihtiyacını daha çok hissetmektedir. Böyle olunca genellikle çocukluk ve ilk gençlik çağının bir görevi olarak kabul edilen eğitim daha yaygın biçimde hayat boyu devam eden bir süreç olarak uygulanmaktadır. Sözü edilen durumlarla beraber yetişkinlerin hayata anlam vermek, ulaşılan anlamı sorgulayarak yeniden düzenlemek veya ilgili sorunlara çözüm bulabilmekte din eğitimi bir kaynak olarak önemini korumaktadır.[1]. Bugün dinini öğrenme ihtiyacını karşılamada önemli kaynaklardan birisi dijital imkânlardır.

Dijital teknolojilerdeki yenilikler eğitimin karakterini, içeriğini, yaklaşım ve yöntemlerini etkilemiştir. Ayrıca günümüz insanının eğitime bakışını, öğrenme özelliklerini ve beklentilerini de değiştirmiştir. Yetişkinler için bilgiye erişim ve öğrenme, eğitim süreçlerine katılım imkânlarını hiç olmadığı kadar kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda bu imkânları kullanacak dijital okuryazarlık becerilerini kazanma ihtiyacını doğurmuştur. Yetişkinlere eğitim verenlerin veya onlar için dijital içerik üretenlerin bu değişimin sebep olduğu ihtiyaç/talepleri tespit ederek dijital ortamda üretilen olumsuzlukları veya eksiklikleri azaltmayı sağlayan eğitim tasarımları oluşturmaları yaygın din eğitiminin de gerekleri arasında yerini almıştır.

Bu araştırma yetişkin din eğitimine yönelik dijital imkânları bu alanın temel ilkeleri/yaklaşımları doğrultusunda literatür taramasına dayalı olarak değerlendirmeye çalışan nitel bir çalışmadır. Dolayısıyla araştırma deseni olarak konu ile ilgili seçilen örnekler üzerinden sınırlı bir sistemin betimlenmesi ve incelenmesini gerektiren bir vaka/durum[2] çalışmasıdır. Bu araştırmanın amacı, yetişkin din eğitimine yönelik dijital imkânları bu alanın ilke ve yaklaşımları ile ilişkilendirerek değerlendirmek ve öneriler geliştirmektir.

Yetişkin din eğitiminde DİB, dijital imkânları üreten ve kullanan Türkiye'de başlıca kurum olarak öne çıkmaktadır. Fakat kapsamının genişliği sebebiyle bu çalışmanın DİB'in bütün dijital din eğitimi faaliyetlerini örneklendirerek, inceleme ve değerlendirme iddiası yoktur. Bu nedenle araştırmada veri kapsamı, kurumun faaliyet alanından web ortamından ulaşılabilir ve çalışmanın aşağıdaki alt sorularıyla ilgili örnekleri ile sınırlandırılmıştır. Yetişkin din eğitimi ilkelerine göre DİB'in yetişkinlere yönelik;

1. Uzaktan/online din eğitimi faaliyetlerinin durumu nedir?
2. Bağımsız öğrenmeyi destekleyici dijital imkânlarının durumu nedir?
3. Dijital kaynaklara erişim/dijital kütüphanecilik ile ilgili faaliyetlerinin durumu nedir?

Araştırma kapsamında öncelikle alan yazında yetişkin din eğitiminde dijital ile ilgili yayınlar, DİB'in dijital hizmetlerine yönelik araştırmalar, faaliyet raporları ve daha önceki Din Şûrası kararları incelenerek teorik alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra araştırmanın alt soruları ile ilgili DİB'in 2024 yılında ulaşılabilen yetişkin din eğitimine yönelik mevcut web sayfaları, sosyal medya araçları, sunduğu mobil uygulamalar vb. dijital öğrenme imkânları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

[1] Leon McKenzie, "Yetişkin Din Eğitiminin Konusu ve Gayeleri", çev. İlhan Yıldız, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 289-292.
[2] Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev. Selahattin Turan (Ankara: Nobel, 2018) .,40-41.

Dünyada yetişkin eğitimi ve dijital öğrenmeyi ele alan bir çalışmaya ulaşılırken[3], ülkemizde bu konuda bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Uzaktan din eğitimi[4] ve din eğitimi alanındaki dijitalleşme[5] konulu çalışmaları tanıtan araştırmalarda, çoğunlukla dijitalleşme ve örgün din eğitimi ile ilişkisinin esas alındığı görülmektedir. Dolayısıyla yaygın/yetişkin din eğitimi ve dijitalleşme ile dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır[6]. Sahada yetişkinlere yönelik dijital din eğitimi konusunu ve DİB'in bu sahadaki çalışmalarını yetişkin eğitimi bağlamında ele alan bir çalışmanın da olmadığı görülmektedir. Bu makalenin dijital din eğitimi çalışmalarını, gelişim dönemlerini (yetişkinlik) dikkate alan bir yaklaşımla incelemesi ve değerlendirmesi bakımından bu sahadaki faaliyetlerin geliştirilmesine katkı sunması umulmaktadır.

1. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ

Yetişkin eğitimi, en genel manada çocukluk çağını aşmış kişilerin gönüllü olarak katılabilecekleri, öğrenme gereksinimlerini karşılamak için örgün eğitim dışında veya yanında düzenlenen etkinliklerdir. Bu etkinlikler mesleki eğitimden boş zaman faaliyetlerine; sığınma evinde veya cezaevinde yapılan eğitimlerden Kur'an Kurslarına kadar geniş bir yelpazede düşünülebilir [7].

Yetişkin din eğitimi ise uygulama açısından çok daha eski olmakla birlikte ülkemizde yakın zamanda hakkında bilimsel araştırmalar[8] yapılmış yeni bir alandır. Yetişkin, din ve eğitim kavramlarından mürekkep bu ibareyi tanımlamadaki zorluk bu kavramların farklı manalara gelebilmesindendir. Örneğin yetişkin kavramı andragojik, biyolojik, psikolojik, sosyal, hukuki, dini, kültürel ve eğitim yaklaşımlarına göre farklı açılardan tanımlanabilir. Bu yaklaşımlar bir araya getirildiğinde yetişkin kavramı şöyle tanımlanabilir: Yetişkin; akıllı, üretken, bilinçli davranabilen; toplumsal rolleri ve yaptıklarının hukuki sorumluluklarını üstlenebilen; üretecek biyolojik olgunluğa, özyönetim gücüne, ferdi, dini ve kültürel sorumluluk alabilecek tekamüle

[3] Dan Ferreira - George Maclean, "Andragogy in the 21st century: Applying the Assumptions of Adult Learning Online", *Language Research Bulletin* 32 (01 Eylül 2017), 10-19.

[4] Veysel Karani Altun, "Uzaktan Din Eğitimi Hakkında Yapılan Akademik Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2021), 341-352.

[5] Fatma Kurttekin - Rabia Yıldırım, "Din Eğitimi Alanında Yayınlanan Dijitalleşme Konulu Çalışmaların Değerlendirilmesi (Dergi Park Örneği)", *İslam ve Yorum V* (İslam ve Yorum Sempozyumu, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2021), 11-30.

[6] Ayşe Zişan Furat, "Medya ve Din: Din Eğitimi Açısından Yeni Bir İmkân Alanı mı, Tehdit mi?", *Dijitalleşen Din [Medya ve Din 2]*, ed. M. Çamdereli vd. (İstanbul: Köprü yayıncılık, 2015), 325-363; Amine Nuriye Çıtırık - Zeki Salih Zengin, "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Salgın Hastalıklar Özel Sayısı (15 Temmuz 2020), 599-624; Handan Yalvaç Arıcı - Hacer Çetin, "Online (Çevrimiçi) Din Eğitimi Tutum Ölçeği", *Dini Araştırmalar* 24/61 (15 Aralık 2021), 543-570; Hatice Ayar, "Dijital Öğrenme Ortamlarinda Elifbâ Öğretimi", *Dijitalleşme ve Din* (İslam ve Yorum V, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2021), 135-136; Mehmet Soysaldı, "Dijitalleşme ve Pandemi Döneminde Din Eğitimi", *Dijitalleşme ve Din* (İslam Ve Yorum Sempozyumu, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2021); Bernd Trocholepczy, "Dijital Medya ve Din Eğitimi: Ayrı Dünyalar?", *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (15 Aralık 2021), 183-196; Mustafa Başkonak, "Covid-19 Salgın Sürecinde Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (28 Aralık 2021), 89-119; Semra Çinemre, "Yaygın Din Eğitiminde Dijitalleşme: Almanya Protestan Kilisesi'nin Sunduğu Dijital Hizmetler Üzerinden Bir İnceleme", *ATEBE* 6 (31 Aralık 2021), 79-102; Handan Arıcı - Hacer Çetin, "Online Din Eğitimlerine Katılım Düzeyi Ölçeği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Mart 2022), 366-389; Mustafa Başkonak, "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Uzaktan Hafızlık Eğitimi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/1 (30 Haziran 2022), 191-222; Yusuf Batar vd., "Yaygın Din Eğitiminde Uzaktan Öğretim Uygulamaları Ve Online Cami Dersleri", *Diyanet İlmi Dergi* 58/4 (20 Aralık 2022), 1551-1580; Saadettin Özdemir - Ahmet Yusuf Gıynaş, "Metaverse ve Din Eğitimi", *Turkish Academic Research Review* 7/4 (29 Aralık 2022), 1080-1112; Süleyman Gümrükçüoğlu, "Görsel Medya ve Din Eğitimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi* 20 (31 Aralık 2022), 47-64; Muhammed Emin Şimşek, "Dijital Din Eğitimi", *İlahiyat Akademi* 19 (30 Haziran 2024), 249-283.

[7] Ahmet Duman, *Yetişkinler Eğitimi* (Ankara: Ütopya, 1999), 45.

[8] Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri* (Samsun: Etüt Yayınları, 2000); Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002); M Akif Kılavuz, "Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 59-72; Hasan Dam, "Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (01 Ekim 2003), 31-54; M Akif Kılavuz, "Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003); M. Akif Kılavuz, "Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi", *Din Şûrası (Sempozyum)* II (2009), 971-986.

erişmiş; zorunlu eğitimin dışına çıkmış, bağımsız davranabilen kişidir[9]. Gelişim sürecimizin bir parçası olan yetişkinlik, farklı roller ve görevleri üstlendiğimiz kendi içinde de farklı aşamaları olan bir dönemi ifade eder. Yetişkinliğin başlama yaşı ve nasıl bölüneceği konusunda bir görüş birliği olmasa da üzerinde genel olarak ittifak edilen genel bölümleme şöyledir: 17-45 gençlik/ilk yetişkinlik dönemi; 45-65 orta yetişkinlik dönemi; 65 yaş sonrası yaşlılık/son yetişkinlik dönemi. Dolayısıyla yetişkin denildiğinde ömrün en uzun dönemi kastedilir[10].

Yetişkin din eğitimi ise şöyle tanımlanmaktadır: "Yetişkin din eğitimi, yetişkinlere ve okul dışındakilere, örgün eğitim dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara, resmi ya da özel kurum ya da kuruluşlarca, yetişkinlerin dini bilgilerini artırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı, amaçlı din eğitimidir."[11]. Yetişkin din eğitimi dinî meslekî gelişim; kişinin kendisi, arkadaş ve dost çevresi, çocukları vb. ile olan ilişkilerindeki zorluklarla baş edebilmesine yardım; hayat sürecinde annelik, babalık, emeklilik gibi yeni roller üstlenebilmeye yardım, dini, sosyal, politik vb. sorunlarla başa çıkabilmeye yardım gibi işlevleri sebebiyle insanların hayatlarında önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu işlevleri yerine getirmeye katkı sağlayabilecek her türlü etkinlik yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilebilir. Dolayısıyla yetişkin din eğitimi cami hizmetlerinden, Kuran kurslarına, seminerlere, vaaz ve hutbelerden medyadaki ve sosyal medyadaki yayınlara, web ortamındaki içeriklerden sosyal faaliyetlere kadar geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir.

2. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE İLKE VE YAKLAŞIMLAR

Yetişkinler, gençlik döneminde bildiklerini uygulayarak başarmak, orta yaş döneminde sorumluluk alarak idare etmek ve yaşlılık döneminde yeniden değerlendirmek için öğrenmeye devam eder. Buna göre öğrenme ihtiyaçları ve özellikleri farklılaşır. Yeterli zaman ve uygun ortam sağlandığında yetişkinler de etkili bir biçimde öğrenebilirler[12]. Buna göre yetişkin eğitimi ve onun bir alt dalı olarak yetişkin din eğitiminde dikkat edilmesi gereken ilkeler[13] şöyle sıralanabilir:

- *Yetişkinlerin öğrenmesi çocuklardan farklı olduğu gibi yetişkinler arasında da öğrenme farklılıkları vardır:* Yetişkinler gereksinim ve ilgilerinin karşılandığını ve öğrenme süreçlerini yönettiklerini hissettiklerinde; kendi yaşamları ile ilişkilendirdiklerinde ve öğrenme hızı, tarzı vb. farklılıklarının dikkate alındığı bir süreçte öğrenirler[14]. Zekâ, kişilik yapısı, yaş, alınan eğitim, tecrübeler ve alışkanlıklar yetişkinlerin öğrenme şekillerine etki eder[15].
- *Yetişkinler daha çok kendi kendilerine bağımsız olarak öğrenmeyi tercih ederler:* Bu nedenle eğitim sürecinin bağımsız öğrenmeyi teşvik edip destekleyen bir nitelikte uygulanması önemlidir.
- *Yetişkinlerin öğrenmeye karşı farklı yönelimleri olabilir:* Yetişkinler belirledikleri bir amaca ulaşmak, öğrenme ortamını veya orada harcayacakları zamanı ve sosyal ilişkileri değerli bulmak veya güçlü öğrenme/bilme isteklerini hayat boyu karşılamak için eğitime katılabilirler.
- *Yetişkin eğitiminde fiziki ve psikolojik çevre çok önemlidir:* Yetişkin, eğitim ortamında estetik, güzellik yanında sıcaklık, ses, ışıklandırma ve içeriklerin/materyallerin kendisinin görme ve duyma özelliklerine uygun olarak hazırlanmasını bekler. Ayrıca yetişkin, öğrenme için bulunduğu ortama veya eğitim içeriğine güvenmeyi, değer verildiğini hissetmeyi ister[16].

---

[9] Mustafa Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi", *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi* (Ankara: Nobel, 2015), 143-145.
[10] Cemal Tosun, "Yetişkinler Din Eğitimi", *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020), 178-203.
[11] Tosun, "Yetişkinler Din Eğitimi", 196.
[12] Edward L. Thorndike vd., *Adult Learning* (New York: The Macmillian Company, 1928), 177-179; J. R. Kidd, *How Adults Learn. Revised Edition* (NewYork: Association Press, 1973), 21-22.
[13] Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi", 166-171.
[14] Tosun, "Yetişkinler Din Eğitimi", 191-193.
[15] Duman, *Yetişkinler Eğitimi*, 184-185.
[16] Malcolm S. Knowles vd., *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development* (Amsterdam ; Boston: Elsevier, 2005), 118-122..

- *Yetişkin için zaman çok önemlidir***:** Bunun için harcadıkları zamanın en etkin, verimli ve tasarruf sağlayacak şekilde planlanması ve yürütülmesini önemserler[17].
- *İhtiyaçların tespiti, eğitimin planlanması ve değerlendirmede iş birliği önemlidir:* Yetişkin zaten bildiği veya öğrenmek istemediği bir öğrenme içeriği için zaman harcamak istemez.
- *Yetişkinlerin tecrübesinin dikkate alınması öğrenmeye katkı sağlayabilir:* Yetişkinler sahip oldukları tecrübeleri paylaşma fırsatı bulduklarında eğitmen ve arkadaşlarıyla birbirlerinden öğrenebilir, öğrenmelerini bağlantılandırabilecekleri hazır şemaları kullanarak etkin ve kalıcı öğrenmeye katkı sağlayabilirler[18].
- *Yetişkin eğitiminde eğiticinin rolü rehberlik ederek destek olmaktır:* Yetişkin din eğitiminde eğitici doğru bilgi kaynağı olarak başvurulan bir konumdadır. Ancak eğiticinin buna ilaveten verdiği bilgiyi destekleyebilecek, karşılaştırabilecek, genişletebilecek doğru bilgi kaynaklarını paylaşarak yetişkinlere rehberlik etmesi de beklenir[19]. Özellikle kaynaklara erişim için dijital imkânların kolaylaştığı ve çoğaldığı bir dönemde bu alanda rehberliğin öneminin gittikçe arttığı görülmektedir.

Sözü edilen bu ilkelerden hareketle yetişkin din eğitiminde farklılıkları dikkate alan, bağımsız öğrenmeyi destekleyen, rehberlik edici, zamanı iktisatlı kullanan, iş birliğine dayalı yaklaşımların önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yetişkinlere yönelik din eğitiminde kullanılan dijital imkânlar için yukarıda belirtilen bu yaklaşımların dijital öğrenmenin ilkeleri ile buluşturularak uygulanması gerekir. Aşağıda yetişkin din eğitiminde dijital imkânlara dair örnekler bu yaklaşımlar ile ilişkilendirilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

3. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNE YÖNELİK DİJİTAL İMKANLAR VE YAKLAŞIMLAR: DİB ÖRNEĞİ

Günümüzde eğitim sürecini duyurmak, yönetmek, yürütmek ve desteklemek için dijital uygulama ve kaynaklar her geçen gün daha fazla artmaktadır. İnsanların eğitim amaçlı en yaygın kullandıkları araçlar e-kitaplar ve dijital kütüphaneler, eğitim videoları ve interaktif ders içerikleri, online platformlar ve uzaktan eğitim, akademik makaleler ve araştırma kaynakları, çevrimiçi eğitim toplulukları ve forumlardır. Bunlara ilaveten mobil öğrenme uygulamaları, analitik teknolojileri, uyarlanabilir öğrenme teknolojileri, giyilebilir teknolojiler, yeni nesil öğrenme yönetim sistemleri, karma gerçeklik eğitim ve yapay zekâ uygulamaları amaçlı kullanılan dijital teknolojiler arasında sayılmaktadır.

Sürekli gelişen ve yenilenen böylesi bir alanın sağlayabileceği imkânları tanımak, bunlardan eğitime katkı sağlayacak biçimde yararlanmak, muhtemel sakıncalarını aza indirmek gibi gerekli becerileri din eğitimi alanında kullanabilmek söz konusu gelişme sürecinin hem gereği hem de sonucu olmaktadır. Yetişkinlerin öğrenme özellikleri, hızları, ihtiyaçları ve beklentilerini dikkate alan eğitim ilkeleri ile dijital öğrenmenin gereklerini uyumlu hale getirebilecek öğrenme tasarımlarının oluşturulması dijitalleşme sürecinde din eğitimi çalışmalarının göz ardı edemeyeceği bir öneme sahiptir.

Ülkemizde yetişkinlere yönelik yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürütmekte olan DİB'in bu sürece ayak uydurmaya çalışarak dijitalin imkânlarından yararlanmaya çalıştığı görülmektedir. Yürütülmekte olan online kurslar, çeşitli sosyal medya uygulamalarında yapılan paylaşımlar, dijital yayınlar (e-kitaplar, e-dergiler, e-ansiklopedi vb.), dijital kütüphanecilik hizmetleri, üretilen çeşitli mobil ve web uygulamaları bu çabanın göstergelerinden bazılarıdır. (Bkz. Tablo 1)

[17] Kidd, *How Adults Learn. Revised Edition*, 48.
[18] Malcolm S. Knowles, "Innovations in Teaching Styles and Approaches Based Upon Adult Learning", *Journal of Education for Social Work* 8/2 (1972), 32-39.
[19] Malcolm S. Knowles, *The Modern Practice of Adult Education; Andragogy versus Pedagogy* (The Association Press, 291 Broadway, New York, N, 1970), 48-49.

Tablo 1. DİB'in Yetişkinlere Yönelik Dijital Hizmetlerinden Örnekler

Uzaktan/Online Din Eğitimi Faaliyetleri	İhtiyaç Odaklı Online Kur'an Kursları Online Cami İçi Vaazlar
Bağımsız Öğrenmeyi Destekleyici Dijital İmkânlar	Sosyal Medya Araçları (Resmi Twitter, Facebook, İnstagram, YouTube hesapları- @diyanetisleribaşkanligi, diyanetdijital, diyanettv, diyanethbr, türkiyediyanetvakfi, diyanetvakfiyayinlari, diyanetislamansiklopedisi) WEB (ElifBa) ya da mobil uygulamaları (Kur'an Akademi, Diyanet Namaz Vaktim, Sure ve Dualar, Diyanet Hâfız, Namaz Rehberi, Kurban Rehberi, Diyanet Hac Umre Kudüs Rehberi, Diyanet Haber, Diyanet Radyo, Akseki Camii)
Dijital Kaynaklara Erişim/ Dijital Kütüphanecilik	Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar Web Sayfası TDV İslam Ansiklopedisi Dijital Yayınlar Platformu DİB Merkez Kütüphanesi Web Sayfası

3.1. Uzaktan/Online Din Eğitimi Faaliyetleri

Günümüzde uzaktan eğitimin bir parçası olan online eğitim uygulamaları yetişkinler için bir imkân olarak sunulmaktadır. Kovid 19 salgın döneminde DİB kurs faaliyetleri, uzaktan eğitim ile yürütülmeye başlanmıştır ve halen sürdürülmektedir. Salgın sürecindeki yurt içi ve dışındaki dijital irşat faaliyetleri hakkında yapılan bir araştırma göstermektedir ki ulaşılan hedef kitlenin sayısında ve özellikle gençlerin katılımında bir artış olmuştur. Bunda çalıştığı için zaman bulamayan kişiler için esnek zaman çizelgesinin oluşturulabilmesi, mekân sınırlılığının ve zorluğunun ortadan kalkması, internet masrafı dışında ulaşım masrafının olmaması, sosyal ortamda öğrenmekten çekinen utananlar için birebir eğitim imkânının sunulması gibi kolaylıkların etkili olduğu anlaşılmaktadır [20]. Dolayısıyla farklılıkları dikkate alan; ihtiyaçları esas alarak esnek bir planlamaya izin veren ve zaman tasarrufu sağlayan bir yaklaşım farklı yaş gruplarından daha çok yetişkinin bu alana yönelmesini sağlamıştır. Bu imkânlar ve sonuçları düşünüldüğünde belli kısıtlılıkları ve zorlukları olmakla beraber uzaktan eğitim sürecinin bir parçası olan online eğitimlerin sadece olağan üstü şartlar ve zorunluluklar döneminde değil her zaman önem verilmesi ve geliştirilmesi gereken bir alan olduğu görülmektedir.

Online eğitimlerde öncelikle dijital öğrenmeye ve yetişkin din eğitimine uygun bir öğrenme tasarımı oluşturulması ve buna uygun bir esnekliğin sağlanması gereklidir [21]. Çünkü her bir yetişkinin bilgi birikimi, hayat deneyimi, mesleki konumu ve dijital ile ilişkisini dikkate alan bir öğrenme tasarımı bunu gerektirir[22]. Ayrıca yetişkinler bir eğitime katılmadan önce dersin nasıl bir içeriğe sahip olduğunu ihtiyacını karşılayıp karşılamayacağını bilmek ister. DİB online eğitim başvurusu Bilgi Yönetim Sistemi ve Eğitim Hizmetleri Yönetim Sistemi aracılığıyla yapılabilmektedir[23]. Kişi istediği il veya ilçeden istediği ders veya öğreticinin programını seçebilmektedir. Sözü edilen eğitimler canlı online dersleri kapsamaktadır. Fakat seçim yapılacak sayfada dersin içeriği, kaynakları, o dersi almak için belli ön öğrenmeler gerekip gerekmediği veya başka bir dersin devamı olup olmadığı gibi bilgileri içeren bir ders tanıtımı/izlencesinin

[20] Halime Korkmaz, "Pandemi Sürecinde Dijiital Ortamlarda Gerçekleştirilen Din Öğretimi ve İrşat Faaliyetlerinin Birey Ve Toplum Üzerindeki Etkilerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi", *İslam ve Yorum V*, ed. Fikret Karaman vd. (Malatya, 2021), 505-536.
[21] Knowles, "Innovations in Teaching Styles and Approaches Based Upon Adult Learning".
[22] Dan Ferreira - George Maclean, "Andragogy in the 21st century: Applying the Assumptions of Adult Learning Online", (01 Eylül 2017).
[23] "T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı [Bilgi Yönetim Sistemi]", *Online Kurs Başvurusu* (Erişim 28 Eylül 2024).

bulunmadığı görülmektedir. Bununla beraber yukarıda sözü edilen araştırmada ifade edilen bireyselleştirilmiş birebir eğitimlerin online olarak gerçekleştirildiği bilgisi süreçte talep ve ihtiyaçların dikkate alındığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Online eğitimlerde planlama ve süreçte iş birliğine dayalı bir yaklaşımın uygulanabilmesi için çeşitli yollar vardır. Yetişkinlerin taleplerinin alınması, beklentilerinin anlaşılması, onların mevcut bilgi birikimi ve tecrübeleri açısından tanınması ve ders içeriklerinin buna göre planlanması vb. amaçlarla online görüşmeler, yazılı olarak iletme yanında dijital anketlerden yararlanmak da mümkündür. Online eğitimlerin bir eğitim bilişim ağı ile yürütülmesi de sözü edilen süreçlerin yürütülmesinde oldukça kolaylaştırıcı bir ortam oluşturmaktadır.

DİB'in salgın döneminde yürütülen yaygın din hizmeti ve online eğitimleri hakkında yapılan araştırmalarda sahada görev yapan din görevlisi katılımcılardan bazılarının, sosyal medya araçlarını kullanarak cemaatleriyle iletişime geçtikleri ve eğitime devam ettikleri bir kısmının ise kurumun tavrının ne olacağı endişesi, güvenlik sorunu vb. sebeplerle çekimser kaldıklarından söz etmektedirler.[24] Bu araştırmalarda dijital eğitim hizmetlerinin daha düzenli ve kurumsal bir nitelik kazanması için bir eğitim bilişim ağı (EBA) ihtiyacına işaret edilmektedir. Bunun için öğreticilerin derslerinin kayıt altına alınabileceği, derse katılamayanların sonradan izleme şansı bulabileceği, dersle ilgili materyallerin paylaşılabileceği, ödevlerin yüklenip değerlendirilebileceği bir eğitim yönetim sistemine ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Online eğitimlerde vaktin, planlamanın ve ders boyunca yürütülen etkinliğin tek aktörünün öğretici olmaması, dersin sıkıcılık ve monotonluktan kurtarılması için öğrencinin öğrenme sorumluluğunu üstlenebileceği fırsatların öğrencilere verilmesi önem arz eder. Bu bağlamda yetişkinlerin verilen sorumlulukları yerine getirerek derse çeşitli yollarla hazırlanmaları, proje tasarlamaları, problem çözmeye çalışmaları ve bunları online sınıf ortamında sunmaları gibi yöntemlerden söz edilebilir[25]. Bu yöntemleri uygularken öğreticinin, yetişkinlerin güvenilir öğrenme kaynaklarına nasıl ulaşacakları ve bunları nasıl kullanacakları konusunda yardımcı olması; dijital ve dini okuryazarlık becerilerini geliştirmelerine rehberlik etmesi beklenir.

Yetişkinler online eğitimlere farklı yönelimlerle katılmak isteyebilirler. Onların bu farklılıklarını da dikkate alan yaklaşımların benimsenmesi gerekir. Örneğin eğitime bir etkinliğe katılma, sosyal grup içerisinde olma amaçlı katılanlar için sosyal etkinliklerle zenginleştirilmiş etkileşimli programların düzenlenmesi gerekir. Bunun için tanıtım, organize etme ve geri bildirim alma amaçlı dijitalden yararlanmanın yanında hibrid eğitim tasarımı bir diğer yoldur. Yapılan araştırmalar bu türden etkileşimlerin doğru oranlarda tasarıma dâhil edildiği online eğitim derslerinin öğrenciler tarafından daha etkili olarak değerlendirildiğini, ayrıca derse katılım ve öğrenci başarısı açısından da daha verimli olduğunu göstermektedir [26]. Bu sebeple online eğitimlerde öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-içerik etkileşimlerini ve iletişimi artırmak için katılımcıların eş zamanlı ürünlerini veya fikirlerini paylaşabilecekleri uygulamalardan (sosyal medya grupları, bloglar, web sayfaları) yararlanarak sosyalleşmeye katkı sağlamak mümkündür. Ayrıca asenkron dersler ile ilgili olarak kayıt dersleri hakkında dijital ortamda soru alma, tartışma başlatma, geri bildirim verme gibi etkinlikler derslerin daha etkileşimli olmasına yardımcı olabilecek yollardır. Bir yetişkin için böylesi bir online eğitim süreci görüşlerinin, emeğinin ve ürününün önemsendiğini hissettiği sosyal bir paylaşım ortamı da sağlayabilir.

Düzenli olarak kendini geliştirmeyi amaçlama gibi farklı bir yönelime sahip olan yetişkinler için sürekliliği olan ve bir üst düzey öğrenmeye kişiyi taşıyan türde eğitim planlaması dijital ortamlarda veya dijitalden destek alan hibrit yöntemle tasarlanması ve uygulanması seçilecek yollardan birisidir. DİB'in bazı camilerde cami içi vaazları eş zamanlı online yayınlanarak

[24] Çıtırık - Zengin, "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi"; Başkonak, "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Uzaktan Hafızlık Eğitimi".
[25] Ferreira - Maclean, "Andragogy in the 21st century".
[26] Ayşe Şimşek, "Uzaktan Eğitimin Öğrenci Motivasyonu Açısından İncelenmesi", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/1 (30 Nisan 2022), 51-76; Esma Yıldız - Hakan Tüzün, "Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Etkileşim Deneyimlerinin İncelenmesi", *Yuksekogretim Dergisi*, (03 Kasım 2023).

daha çok kişiye ulaştırması bunun bir örneği olarak düşünülebilir. Bir araştırmaya göre[27] böyle bir uygulamanın sağladığı faydalar, sınırlılık ve zorluklarından daha fazladır. Örneğin bu yolla vaaz verenlerin içeriğe daha özenli hazırlandığı, vaaz esnasında daha dikkatli ve kuşatıcı bir dil kullandıkları, zamanı daha etkin kullanmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunda derslerin kayıtlarının internet arşivinde kayıtlı ve her zaman erişilebilir olmasının etkisinden bahsedilmektedir. Bu uygulamanın zaman tasarrufu, bağımsız öğrenmeye imkân tanıma gibi yetişkin öğrenmesine hitap eden yaklaşımları içerdiği söylenebilir. Online cami dersleri ile ilgili hedef kitlenin geribildirimlerinin yeterince algılanamaması, etkileşimin, duygu aktarımının ve konuşmacının motivasyonunun zayıf olması ise zikredilen zayıf yönlerdir. Bunun için yine dijitalden faydalanarak eğitim sürecini daha etkileşimli hale getirecek anlık geri bildirim, soru alma vb. yolların kullanılması bu tür faaliyetlerin verimliliğini artırıcı unsurlardandır.

Sürecin verimliliği açısından üretilen dijital içeriklerde veya eğitimlerde fiziki ve psikolojik çevreye yetişkin özelliklerini dikkate alan biçimde özen gösterilmesi gerekir. Yetişkin tecrübesini dikkate alan ve ondan destek alan, saygın bir dil ile hitap edilen ve etkileşim yoluyla görüşlerine başvurulan bir yaklaşım yetişkinlerin dijital eğitime olan güven ve ilgilerini artıran unsurlar arasında sayılabilir[28]. Yetişkinlerin dijital yeterlilikler veya dini okuryazarlık konularında eğitimcilerden alacakları rehberlik yanında birbirlerinin tecrübelerinden ve dijital ortamlardan yararlanabilecekleri grup çalışmaları yapmaları bu sürecin verimini artırabilecek bir diğer yoldur.

Bunun için her şeyden önce eğitimcilerin sözü edilen becerilere sahip olması önemlidir. Yapılan bir araştırmada yetişkinlerle çalışan öğreticilerin dijital araçları kullanma oranlarının ve yeterliklerinin 4-6 yaş Kur'an Kurslarındaki öğreticilere göre çok daha düşük olduğu tespit edilmiştir[29]. Bu da yetişkinlere yönelik din eğitimi verenlerin bilgi iletişim teknolojilerine erişim, dijital medya ve medya içeriğinin çeşitli yönlerini anlayabilme ve eleştirel düşünerek değerlendirebilme gibi dijital okuryazarlık becerileri[30] konusunda daha çok farkındalığa ve gelişmeye ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir. Yetişkinlerin online eğitime ayırdıkları zaman ve emeğe değdiğini, öğrenme hedeflerine ulaştıklarını hissedebilmeleri için öğreticilerin alan bilgisi ve dijital yeterlilikler konusunda tecrübeli ve yol gösterici olması önemlidir. Zira uzaktan yaygın din eğitimi hakkında yapılan araştırmalarda eğitici kaynaklı eksikliklerin [31] giderilmesinin sürecin verimliliği açısından önemine dikkat çekilmektedir[32].

3.2. Bağımsız Öğrenmeyi Destekleyici Dijital İmkanlar

Yetişkinlerin zamanını en verimli ve iktisatlı kullanmalarını sağlayacak bir planlama ile dikkat sürelerini artıracak teknik ve görsel tasarımlardan yararlanarak eğitim içeriklerinin hazırlanmasına özen göstermek sürece dair bir diğer önemli ilkedir. Bunun için online ders içerikleri olarak kullanılan materyallerin, dikkat çekici olma, önemli olanı öne çıkarma, görsellerle destekleme vb. görsel tasarım kurallarına dikkat edilerek hazırlanması veya iyileştirilmesi eğitime katkısını artırma açısından önemlidir.

Bu husus yetişkin eğitimi açısından çeşitli alanlarda uzaktan eğitim modellerinden birisi olan *kitlesel çevrimiçi açık eğitim*[33] için de geçerlidir. Bu bağlamda DİB'in çeşitli sosyal medya araçları (resmi twitter, facebook, instagram, youTube hesapları) ile yaygın din eğitimi kapsamında

---

[27] Batar vd., "Yaygın Din Eğitiminde Uzaktan Öğretim Uygulamaları Ve Online Cami Dersleri".
[28] Ferreira - Maclean, "Andragogy in the 21st century".
[29] İsmail Akyüz, "An Examination on Digital Literacy Level of Quran Course Teachers", *Sakarya University Journal of Education* 11/2 (30 Ağustos 2021), 379-395.
[30] Aslihan Kocaman Karoğlu vd., "Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm", *Üniversite Araştırmaları Dergisi* 3/3 (30 Aralık 2020), 147-158; Aras Bozkurt vd., "Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim Ve Dijital Yeterlilikler", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 7/2 (29 Nisan 2021), 35-63.
[31] Soysaldı, "Dijitalleşme ve Pandemi Döneminde Din Eğitimi".
[32] Çıtırık - Zengin, "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi"; Başkonak, "Covid-19 Salgın Sürecinde Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi"; Başkonak, "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Uzaktan Hafızlık Eğitimi".
[33] Bekir Parlak, "Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar Ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/Kayfor 15 Özel Sayısı (30 Aralık 2017), 1741-1759.

yayınladığı içeriklerle insanlara ulaşmaya çalıştığı görülmektedir[34]. Bu amaçla DİB'in Diyanet TV'deki yayınları veya bunlardan kesitlerin YouTube kanalında dijitale aktarıldığı görülmektedir[35]. Yakın zamanda faaliyete geçen Diyanet Dijital YouTube kanalında[36] ve Dini Yayınlar Paylaşım Platformunda[37] özgün eğitim içeriklerinin sosyal medya görsel tasarım ilkelerine riayet edilerek hazırlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu içeriklerin görsel iletişim tasarımı, zamanlama, teknik özellikler vb. açılardan değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için alan uzmanlarından destek alınması hedef kitleye istenilen ölçüde ulaşabilmesi ve hitap edebilmesi açısından gereklidir. Ayrıca sosyal medya içeriklerinin hedef kitlenin ihtiyaçlarını ve özelliklerini dikkate alan bir biçimde tasarlanması önemlidir. Son yıllarda sosyal medya vaizliğine[38] daha çok dikkat çekilmekte ve sosyal medyada DİB'in bazı cami içi vaaz kayıtlarının veya bunlardan kesitlerin yayınlandığı görülmektedir.

Bilgi çağının değişen eğitim paradigmasında bireysel araştırma, öğrenme ve hızla değişen esnek içerik gibi özellikler öne çıkmaktadır[39]. Yetişkin din eğitiminde bağımsız öğrenmeyi destekleyici yaklaşım gereği yüz yüze yapılan eğitim faaliyetlerinin, kendi kendine araştırma yapmayı veya öğrenmeyi sağlayan dijital imkânlarla desteklenmesinin çeşitli yolları vardır. Örneğin yetişkinlerin dersten önce ödevlendirilecek/yönlendirilecek makaleler, videolar, vb. ile hazırlanarak gelmeleri derste daha verimli bir tartışma, katılım ve kalıcı öğrenmeye katkı sağlayacak yollardan birisidir. Bu yaklaşımın uygulanabilmesi için yapılacak rehberlik yetişkinlerin dijital ve dini okuryazarlık becerilerinin gelişmesine de yardımcı olur.

Yetişkin din eğitimini dijital açıdan destekleyecek bir diğer imkân web ve mobil uygulamalardır. DİB tarafından hazırlanan Kur'an Akademi, Diyanet Namaz Vaktim, Sure ve Dualar, Diyanet Hâfız, Namaz Rehberi, Kurban Rehberi, Diyanet Hac Umre Kudüs Rehberi, Diyanet Haber, Diyanet Radyo, Akseki Camii adlı mobil uygulamalar [40] bu kapsamda değerlendirilebilir.

Yetişkinlerin dini konularda hayatlarını kolaylaştırıcı ve bağımsız öğrenmelerini destekleyici bu uygulamaların içerikleri ve nasıl kullanılacağı hakkında bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Örneğin Kur'an okumayı öğrenen yetişkinler ve özellikle yaşlılar için öğrenme hızı ve tarzı farklılaşacağından onlarla daha çok tekrar ve çalışma etkinlikleri planlamak gerekebilir. Bunun için evdeki çalışma zamanlarında web veya mobil uygulamalardan yararlanmalarının teşvik edilmesi, öğrenme süreçlerinin verimliliğini artırabilir. Bu bağlamda DİB'in Eli-Ba adlı web ve mobil uygulamasının[41] kişinin kendi kendine Kur'an öğrenmesine yardımcı olmak amacıyla oluşturulduğu görülmektedir. Ancak uyarlanabilir veya kişiselleştirilmiş öğrenmeyi sağlayacak özellikler taşımamaktadır. Başka bir deyişle kişiye öğrendiğini uygulama ödevi/imkânı verse de başarıyı değerlendirme özellikleri taşımamaktadır. Bu nedenle uygulamanın yetişkinlere uygun görsel tasarım unsurları açısından gözden geçirilerek iyileştirilmesi, oyunlarla etkinliklerle başarıya göre ilerlemeyi sağlayıcı arayüzlerle zenginleştirilmesi ihtiyacından söz edilmektedir[42].

DİB'in her yıl kutsal topraklara gidecek hacı adaylarına yönelik seminerler yaptığı bilinmektedir. Bu seminerlerdeki verilen bilgileri destekleyici olarak çevrim içi erişilebilir Adım Adım Hac Rehberi, Hac Yolcusu Rehberi, Hac -Sıkça sorulan Sorular gibi e-kitapları, Hac Umre Kudüs Rehberi adlı mobil uygulaması [43] ile Hac ve Umre Hizmetleri Eğitim ve Ziyaret Rehberi adlı bir web sayfası [44] bulunmaktadır. Bu mobil uygulama ve web sayfasında karma gerçeklikten

---

[34] Bkz. diyanetisleribaşkanligi, diyanetdijital, diyanettv, diyanethbr, türkiyediyanetvakfi, diyanetvakfiyayinlari, diyanetislamansiklopedisi.
[35] "DiyanetTV - YouTube" (Erişim 30 Eylül 2024).
[36] "Diyanet Dijital - YouTube" (Erişim 30 Eylül 2024).
[37] "DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Dijital Yayınlar Paylaşım Platformu", *Dijital Yayınlar Paylaşım Platformu* (Erişim 30 Eylül 2024).
[38] "6. Din Şûrası Kararları", *T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 11 Ekim 2024).
[39] Zekiye Doğan, "Post-Endüstriyel Çağda Değişen Eğitim Paradigmaları", *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2023), 103-112.
[40] "Mobil Hizmetler-Yazılımlar" (Erişim 30 Eylül 2024).
[41] "Diyanet İşleri Başkanlığı | Elifba" (Erişim 30 Eylül 2024).
[42] Ayar, "Dijital Öğrenme Ortamlarında Elifbâ Öğretimi".
[43] "Diyanet Hac Umre Kudüs Rehberi - Google Play'de Uygulamalar" (Erişim 07 Ekim 2024).
[44] "T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü", *Hac ve umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hac ve Umre Eğitim ve Ziyaret Rehberi* (Erişim 07 Ekim 2024).

yararlanılmadığı görülmektedir. Karma gerçeklik, sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojilerini kapsayan, gerçek dünya ile dijital unsurları bir araya getiren teknolojidir. Karma gerçekliğin eğitimde kullanımı ile öğrenen hayal ettiği şeyleri sanal olarak oluşturabilir ve bunları sanal ve gerçek dünyalar içerisinde deneyimleme imkânına sahip olur[45]. Örneğin uzaktaki kutsal bir mekânı 360 derece görüntüleme tekniğinden yararlanarak gezmeyi sağlayabilir. Sözü edilen mobil uygulama ve web sayfasında hac eğitimi kapsamında ziyaret edilecek kutsal mekanlara ait sanal turların yer almadığı görülmektedir.

3.3. Dijital Kaynaklara Erişim/Dijital Kütüphanecilik

İnsanlar din hakkında merak ettikleri konuları web araçları ile aradıklarında karşılarına sayısız bilgi, belge ve görüntü çıkmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların %73.02'si dijital iletişim araçları ile dini bilgiler edinmeyi faydalı bulduklarını ifade ederken bu bilgilere güvendiklerini belirtenlerin oranı %22.06'ya kadar düşmüştür [46]. Buna göre bir konu hakkında malumat edinmek için erişimin kolaylaştığı ancak güvenilir/doğru bilgiyi bunların içinden seçerek ayıklamanın zorlaştığı söylenebilir. Bu nedenle insanların dini medya okuryazarlığı becerilerinin artırılması için yapılacak rehberlik yanında DİB'in sahip olduğu kurumsal güven ile dijital ortamlarda doğru dini bilgiye erişim imkânını kolaylaştıracak tedbirler alması önemlidir.

DİB'in insanların din hakkında bilgi edinmek istediklerinde ulaşabilecekleri bazı dijital kaynakları bulunmaktadır. Örneğin Din İşleri Yüksek Kurulu'nun (DİYK) dini bilgilendirme platformu[47], Türkiye Diyanet Vakfı (İSAM) İslam Ansiklopedisi herkesin erişimine açık bir dijital kaynaklardır[48]. Diyanet İşleri Başkanlığı[49] ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarının [50] web sayfası aracılığıyla kitap ve süreli yayınların tanıtımı ve satışı yapılmaktadır. Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan "Dijital Yayınlar Paylaşım Platformu"nda (DYPP) e-kitapları ve makaleleri pdf, epub seçenekleri ile okuma, sesli dosya olarak dinleme ve satın alma seçenekleri sunulmakta ve çeşitli video içeriklerini izleme imkânı da bulunmaktadır[51].

Günümüzde dijital kütüphane hizmetleri içerisinde çevrim içi kataloglar, dijital arşivler, e-kitap e-dergi hizmeti, veri yönetimi ve veri paylaşımı, dijital içerik üretimi ve paylaşımı, çevrim içi eğitim ve eğitim materyalleri, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik, sosyal medya ve interaktif platformlar yer almaktadır [52]. DİB merkez kütüphanesinin web sayfasında[53] dijital kaynaklara erişim açısından DYPP, DİB Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu, İSAM Kütüphanesinin sağladığı veri tabanlarının linkleri yanında e-kitap ve süreli yayınlara erişimi mümkün kılan mobil uygulamalara[54] da yer verilmektedir. Ancak bu web sayfasının e-kaynakları okuma konusunda sınırlılıklarının olduğu ve sosyal kütüphanecilik çalışmalarının bulunmadığı görülmektedir.

---

[45] Rıdvan Demir, ""Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Dersi"nde Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/1 (29 Haziran 2020), 212-214.
[46] Şimşek, "Dijital Din Eğitimi".
[47] "Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu" (Erişim 30 Eylül 2024).
[48] "TDV İslâm Ansiklopedisi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Eylül 2024).
[49] "Diyanet Yayınları", *Diyanet Yayınları* (Erişim 30 Eylül 2024).
[50] "E- Kitaplar | Diyanet Vakfı Yayın", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Tic. İşletmesi* (Erişim 30 Eylül 2024).
[51] "DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Dijital Yayınlar Paylaşım Platformu".
[52] Mustafa Bayter - Kübra Yıldırım, "Dijital Kütüphaneler ve Sosyal Medyanın Sentezi: Bilgi Paylaşımında Yenilikçi Güç", *Library Archive and Museum Research Journal* 4/2 (29 Temmuz 2023), 185-200.
[53] "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı | Kütüphane", *Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi* (Erişim 07 Ekim 2024).
[54] İlgili mobil uygulamalara bkz. Diyanet Dergilik, Dijital Safahat, Diyanet Kitaplık.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yetişkinlerin din hakkında bilgi edinmeleri veya kendilerini geliştirmeleri için yüz yüze eğitimlerin yanında dijital ortamların sunduğu imkânlar göz ardı edilemez bir seçenek olarak durmaktadır. Uygulanabilir, kolay erişilebilir ve az maliyetli oluşu ile tercih edilebilir hale gelen bu imkânların doğru bilgiye, doğru yöntemlerle ulaştırılabilmesi ise daha bilinçli bir çabayı gerektirmektedir. Ülkemizde yetişkin din eğitimini en yaygın biçimde yürüten bir kurum olarak DİB hizmet alanlarını dijitalleşme sürecine uyum sağlar hale getirmek için pek çok adım atarak bu sahada var olmaya çalışmaktadır. Bu makalede bazı örnekler ile değerlendirmeye çalışılan DİB tarafından yetişkinlere yönelik sunulan dijital imkânlar bu gayretin bir göstergesidir. Yıllara dayalı birikim ile oluşturulan doğru dini bilgi kaynaklarını ve bu bilgileri ulaştırmakla görevli insan kaynağını dijitalin imkânları ile buluşturmayı verimli hale getirmek için bilinçli bir çaba gerekmektedir. Bu yüzden yetişkin din eğitimi için dijital sahada ne yapıldığını, nasıl yapıldığını, sürece dair ihtiyaç ve eksiklikleri tespit ederek bunlara yönelik öneriler geliştirmek zarureti vardır.

Bu bağlamda sınırlı ve mütevazı bir katkı olarak bu çalışmada, DİB'in yetişkin din eğitimi kapsamında yürüttüğü dijital hizmet ve eğitimlere dair yukarıda bazı örnekler verilmiş ve bunlar hakkında ilgili eğitim yaklaşımları doğrultusunda bazı ihtiyaçlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Özü itibariyle ortaya konulan bu ihtiyaçlar, yetişkin din eğitiminde dijitali kullanan insana ve kullanılan dijital içeriğin çeşitliliğine/türüne/tasarlanmasına/zenginleştirilmesine yönelik olmak üzere iki ana eksende değerlendirilebilir.

Birinci eksende öne çıkan en önemli ihtiyaç yetişkin din eğitimini yürüten eğitimcilerin ve eğitime katılan öğrenenlerin sürecin verimliliğini artıracak yeterliliklerini geliştirecek faaliyetlerin tasarlanması ve artırılmasıdır. Bu yönde din eğitimcileri için *dijital dönüşüme ayak uydurabilen eğitim yaklaşımları* konusunda kendilerini geliştirebilecekleri seminerler/eğitimler, yüz yüze veya dijitalde sunulacak eğitim modülleri aracılığıyla verilebilir. Bu eğitimlerin içeriğinde her zaman her yerde eğitim anlayışı, görsel öğrenme, öğrencilerin beceri ve yeteneklerine göre uyarlanabilir kişiselleştirilmiş eğitimler, oyun ve senaryo tabanlı öğrenme, proje tabanlı, harmanlanmış, sınıfsız, kendi cihazları ile öğrenme, öğretmen ve öğrencilerin birlikte ders içeriklerini üretmesi, alan uzmanlarından faydalanma, artırılmış gerçeklik gibi eğitim yaklaşımlarına [55] yer verilebilir.

Ayrıca *Yetişkin Din Eğitimi, Online Yetişkin Eğitimi, Dijital Okuryazarlık* vb. konularda eğitim modülleri hazırlanarak din görevlilerinin ve özellikle İhtiyaç Odaklı Kuran Kurslarında görev yapan veya buna aday olan öğreticilerin bu yönde kendilerini geliştirmeleri sağlanabilir. Başka bir deyişle yetişkin din eğitimi alanında eğitimlere kuruma atanma, kurum içi yükselme veya mesleki yeterliliklerini artırma gibi nedenlerle amaç yönelimli ihtiyaç duyanlar için yüz yüze, online eğitimler veya açık erişimle ulaşılabilecek eğitim modülleri aracılığıyla çeşitli imkânlar oluşturulabilir. Böylece DİB'in online ortamlarda ders veren veya içerik üreten öğreticilerinin dijital öğrenenler olarak yetişkinlerin öğrenmesine dair ilkeleri uygulamasına katkı sağlanabilir. Öğreticilerin bu eğitimlerde kazanacakları farkındalıkla farklı öğrenme motivasyonu ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek türde çeşitli online etkinlikler veya dersler oluşturmalarına katkı sağlanabilir. Mesleki gelişim açısından bu eğitimlere katılım çeşitli yollarla teşvik edilebilir.

Eğiticiler gibi öğrenenlerin de *dijital okuryazarlık becerilerini* geliştirebilmeleri sürecin verimliliği açısından önem arz eder. Bunun için yetişkinlerin, din eğitimi alanında dijitalin imkânlarından daha güvenli ve verimli biçimde yararlanmalarına; dini medya içeriklerindeki açık ve örtük mesajları sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirebilmelerine katkı sağlayabilecek yetişkinlere yönelik *dini içerikli medya okuryazarlığı* [56] konulu bir eğitim modülü faydalı olabilir. Zira medya etkisiyle dijitalleşen bilgi; değiştirilme ve çarpıtılma ya da istismar

[55] Kocaman Karoğlu vd., "Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm".
[56] Bayramali Nazıroğlu, "Din Eğitiminin Gerekliliği Açısından Dini Medya Okuryazarlığı", (2015).

edilme ile hem insanı hem de kamuoyunu yönlendirebildiğinden[57] dolayı bu çeşit okuryazarlık becerilerini geliştirmek hususunda çocuklar ve gençler kadar yetişkinlerin hatta öğreticilerin de rehberliğe ihtiyacı vardır. Bunun için mevcut veya yeni oluşturulacak açık erişim uzaktan eğitim platformları kullanılarak yetişkinlerin ihtiyaç duydukları ve talep ettikleri dini konularda uzaktan eğitimden faydalanmaları sağlanabilir.

İkinci eksende ise uzaktan/online eğitimi sağlayıcı veya yüz yüze eğitimi destekleyici bir araç olarak dijital imkânları daha işlevsel ve verimli kullanmaya dair ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Online eğitimi etkileşimli hale getirerek yetişkinlerin öğrenme özelliklerine hitap eder biçimde uygulamak eğitimlerin yaygınlığı, sürdürülebilirliği ve verimi açısından önem arz etmektedir. Online eğitim sürecinin daha planlı, düzenli ve denetlenebilir şekilde yürütülmesi için bir eğitim bilişim ağının kullanılması eğitim sürecinin kurumsal kimliğini, ciddiyetini ve verimliliğini artırmayı sağlayabilir. Ayrıca online eğitimlere katılmak isteyen yetişkinlerin ders seçiminde kendi ihtiyaçları ve taleplerine göre karar verebilmeleri için mevcut başvuru sisteminde ders isimlerinin yanına bir ders tanıtımı eklenebilir. Böylece yetişkinlerin dersin ne tür ön öğrenmeleri gerektirdiği, içeriğinde neler olduğu vb. ayrıntılarını öğrenerek doğru bir tercih yapabilme fırsatı oluşturulmuş olur.

Sosyal medyadaki eğitici içeriklerin hedef kitleye ulaşabilmesi ve mesajını doğru biçimde iletebilmesi için üretim, yayınlama, denetim vb. süreçlerde disiplinler arası işbirliği ve özel uzmanlık alanlarından yararlanmak kaliteyi ve verimliliği artırabilir. Örneğin DİB tarafından paylaşılan din ile ilgili dijital içeriklerin iletişim bilimleri, görsel tasarım, medya içeriği özellikleri ve konuların işleniş biçimi bakımından değerlendirilmesi ve hangi açılardan iyileştirilebileceği başlı başına araştırılması gereken konulardandır. Çünkü içeriğin hitap ettiği kitleye mesajını ulaştırması için doğru biçimde, sıkmadan, yormadan ve çok zaman harcamadan iletebilmesi, anlamayı kolaylaştırıcı unsurlarla görsel olarak desteklenmesi vb. pek çok farklı özelliğe sahip olması gerekmektedir. DİB'in çeşitli sosyal medya hesaplarında yayınladığı içeriklerin işitme engelliler için çeşitli görseller, yazılar, açıklamalar ve alt yazı seçenekleri gibi özellikler ile zenginleştirilmesi farklılıkları dikkate alan yaklaşımın uygulamaya yansıtılması ve böylece daha geniş bir hedef kitleye hitap edilmesi bakımında faydalı olabilir. DİB'in YouTube kanallarındaki içeriklere en temel konulardan başlayarak farklı dillerde alt yazı ve seslendirme seçeneğinin eklenmesi ve bunların sınırlı sayıda içeriğe sahip olan DİB Dijital Publications YouTube kanalında yayınlanması sağlanabilir[58]. Farklı dillerde matbu ve dijital yayın yapma için bir birim oluşturulması bu hizmetlerin gelişmesini sağlayabilir.

Yukarıda işaret edilen DİB'in mobil uygulamaları, yetişkinlerin özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak görsellik, yazıların büyüklüğü ve okunaklı oluşu, arayüzlerin kullanımının kolaylığı, sade ve anlaşılır olması, içeriğinin zenginliği gibi özellikleri açısından iyileştirilebilir. Sağlanan kolaylıklar dijital ortam kullanıcı dostu hale getirilebilir. Örneğin Kur'an eğitimini destekleyici olarak kullanılabilecek ElifBa uygulaması başarıya göre ilerlemeyi sağlama, alıştırma yaparak pekiştirme, oyunlaştırma, kişiselleştirilmiş öğrenme vb. özelliklerle daha etkileşimli hale getirilebilir. DİB'in Ankara'daki Ahmed Hamdi Akseki Camii'ni sadece sanal tur ile gezmeyi sağlayan mobil uygulaması[59] sağladığı imkân, camiyi ve hizmetlerini tanıtıcı bilgi vb. açılardan geliştirilerek daha işlevsel hale getirilebilir.

Camilerin kurumsal kimliğinin oluşturularak tanıtılması, yürütülen hizmetleri ile bulunduğu mahalde sosyokültürel hayata sağladığı katkıların gösterilmesi, cemaatin camiye yaklaştırılması ve aidiyetinin artırılması için mobil uygulama, web sayfası vb. imkânlar ile dijitalden yararlanılabilir. Camileri, cemaatine veya zaman zaman gelen ziyaretçilerine dini, mimari, estetik, tarihi, kurumsal vb. farklı açılardan tanıtacak web sayfası ile bağlantılı bilgilendirme tasarımlarından caminin iç ve dış mekânında yararlanmak yetişkin din eğitiminde bireysel bağımsız öğrenmeye katkı sağlayıcı bir imkân olarak değerlendirilebilir. Camilerde

[57] İhsan Çapcıoğlu - Hilal Anık, "Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü", *Tevilat* 2/1 (30 Haziran 2021), 27-43.
[58] "Diyanet Publications", *YouTube* (Erişim 07 Ekim 2024).
[59] "Ahmet Hamdi Akseki Camii - Google Play'de Uygulamalar" (Erişim 30 Eylül 2024).

yapılan[60] yanında web sayfasında yapılacak duyurular; camiye düzenli olarak gelmeyenlerin de bu faaliyetler konusundaki farkındalığının artması, daha çok kişinin camiyle yakınlaşması ve etkinliklere katılımın artması açısından faydalı olabilir. Örneğin camilerde yürütülen hizmetler, haftalık etkinlikler, özel dini gün ve gecelerde tertip edilen merasimler, Ramazan ayında hatimle kılınan teravihler, mukabele saatleri, devam edilen yüz yüze ve online kurslar/eğitimler vb. faaliyetler camilerin kendilerine ait web sayfası aracılığıyla duyurulabilir. Ayrıca camilerdeki kurslar, gençlik faaliyetleri, kütüphanecilik, manevi danışmanlık vb. gibi hizmetlerin düzenli olarak web sayfasında tanıtılması/yayımlanması caminin ve din görevlilerinin o bölgenin sosyokültürel tarihine nasıl bir katkı sunduğunu ortaya koyabilir.

Sözü edilen web sayfasıyla bağlantılı karekodlar bilgilendirme tasarımının ilkeleri dikkate alınarak camilere yerleştirilebilir. Camiyle yeni tanışanlar için caminin bölümleri ya da ilk kez ziyaret edenler için caminin kendine has özellikleri, yapısı, tezyinatı, kitabesi, levhalardaki dini ibarelerin manası, müştemilatındaki diğer yapılar hakkında pek çok bilgiye karekodlar ile kolayca erişim sağlanabilir. Karekodlarla erişilen bu bilgilerden cemaat ve yerli ziyaretçiler yanında yabancı turistlerin de faydalanabilmesi için farklı dillerde metin ve ses dosyası seçenekleri hazırlanarak sunulabilir. Böylece cami görevlilerinin yabancı dilde bir anlatım veya tanıtım yapma açısından olabilecek kısıtlılığı veya eksikliği [61] bir ölçüde telafi edilebilir. Ayrıca din görevlilerine yaygın din eğitimi kapsamında bulundukları cami hakkındaki bilgilere, örneğin tezyinatında yer alan dini ibarelerin anlamına yer verme ile ilgili farkındalık ve beceri kazandıracak projeler geliştirilebilir. Camilerin kurumsal bir tarih ve kimliğinin oluşturularak tanıtılması açısından web sayfasında, camide görev yapmış geçmişten günümüze hocalar (imamlar, müezzinler); yapımında emeği geçen mimar, hattat ve tezyin eden ustalar ve diğer emeği geçenlerin isimler; haziresinde veya türbesinde medfun şahsiyetler; caminin yapısının mimari özellikleri, iç tezyinatında kullanılan süslemeler, yazılar ve levhalardaki sanat ve anlam, varsa caminin vakıf veya dernek tarihi, sürdürülen özel gelenekleri ve hayır faaliyetleri, farklı açılardan görselleri, videoları ve sanal tur seçenekleri gibi unsurlar eklenebilir.

Dijital yayıncılık ve kütüphanecilik hizmetlerinin kapsamı ve çeşitliliğinin artırılması, doğru dini bilgiye erişimi daha kolay ve sistematik hale getirebilir. DİB Kütüphanesinin web sayfası sunduğu dijital imkânlar açısından değerlendirildiğinde geliştirilebilecek bazı yönlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin kütüphanedeki matbu eserleri içeren çevrimiçi katalogda e-kitaplar, e-dergiler ve diğer dijital kaynaklara erişim özellikleri bulunmamaktadır. Bu özellikler eklenirse süreli e-kitap okuyabilme, ödünç alabilme veya e-kaynaklara tam erişim sağlanabilir. DİB'in farklı platformlarında (DYYP, DİYK, Diyanet Dijital) yer alan e-kitaplara/makalelere ve e-içeriklere kütüphanenin çevrimiçi kataloğu ile erişim daha kolay, bütüncül ve sistematik bir hale getirilebilir. Farklı e-kaynaklar, açık erişim eğitim materyalleri ve sanal/artırılmış gerçeklik içerikleri ile kütüphane zenginleştirilebilir. Dijital kütüphanecilik hizmetlerinin sosyal medya ile entegre edilerek kullanılması yoluyla seminerler, eğitimler, kitap tanıtım günleri, yazar kitap buluşmaları, tematik kitap okuma grupları ve yeni kazandırılan kaynaklar duyurulabilir. Dijital kütüphanenin sosyal medyasından tanıtım, kullanıcı etkileşimi ve yürütülen hizmetler ile ilgili geri bildirim almak için faydalanılabilir [62]. Kütüphanecilik etkinlikleri, ortak ilgileri olan kişileri bir araya getirerek çeşitli etkinliklerle sosyalleşme imkânı oluşturabilir.

Yetişkin din eğitiminde, dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde ve yetişkinlere uygun bir öğrenme tasarımının oluşturulmasında geleneksel yöntemlerin yanında dijital imkânlardan yararlanmak uygulamalı öğrenme ortamı sağlayacak bir seçenektir. Yetişkin din eğitiminin yüz yüze yapıldığı durumlarda dijitalin öğrenmeye sağlayabileceği katkılardan yararlanmak süreci daha verimli bir hale getirilebilir. Cami içi vaazların geniş kitlelere ulaştırılması, Kuran öğretiminde tekrarı ve çalışmayı kolaylaştıran mobil/web uygulamalardan yararlanılması, hac eğitimi için artırılmış gerçeklik ve sanal tur öğelerinin kullanılması bunlardan

[60] "Cami Hizmetlerinin Verimliliğinin Artırılması Genelgesi" (Diyanet İşleri Başkanlığı, 14 Kasım 2019).
[61] Bünyamin Erul, "Sosyal Alandaki Farklı Kesimlere Yönelik Din Hizmetleri", *IV. Dİn Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019).
[62] Bayter - Yıldırım, "Dijital Kütüphaneler ve Sosyal Medyanın Sentezi".

bazılarıdır. Her ne kadar sanal gözlük ile artırılmış gerçeklik tecrübesi sunan Kâbe Gözlük[63] gibi özel teşebbüsler tarafından üretilen uygulamalar olsa da DİB'in bu konuda bir uygulama geliştirilmesine ön ayak olması ve denetleme mekanizması oluşturması bazı sakıncaların önüne geçilmesi açısından önemlidir. Çünkü bu tür uygulamalarda, ibadetin maneviyatına, içeriğine ve kurallarına uygunluğun zedelenmesi riski görece daha yüksektir.[64]

Bunlara ilaveten alanın yeni ve gelişmekte olmasından dolayı dijitalleşme ve din eğitimi konusunda uygulamaya dayalı saha araştırmalarının yapılması sürecin değerlendirilmesi ve iyileştirilmesine katkı sağlayabilir. DİB yürütmekte olduğu uzaktan/online eğitim faaliyetlerinin verimliliğini söz konusu hususları dikkate alarak ve sahada üretilen tutum ve katılım ölçeklerinden yararlanarak değerlendirebilir. Değerlendirme ile tespit edilen ihtiyaçları karşılayacak faaliyetler ve tedbirlere dair geliştirilecek başka öneriler ile süreç daha verimli hale getirilebilir.

KAYNAKÇA

"Ahmet Hamdi Akseki Camii- Google Play'de Uygulamalar". Erişim 30 Eylül 2024. https://play.google.com/store/apps/details?id=net.arox.AHACamii&hl=tr

Akyüz, İsmail. "An Examination on Digital Literacy Level of Quran Course Teachers". *Sakarya University Journal of Education*, 11/2 (August 30, 2021), 379-395. https://doi.org/10.19126/suje.975535

Altun, Veysel Karani. "Uzaktan Din Eğitimi Hakkında Yapılan Akademik Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2021), 341-352. https://doi.org/10.47951/mediad.935110

Arıcı, Handan - Çetin, Hacer. "Online Din Eğitimlerine Katılım Düzeyi Ölçeği". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Mart 2022), 366-389. https://doi.org/10.51702/esoguifd.1047560

Arıcı, Handan Yalvaç - Çetin, Hacer. "Online (Çevrimiçi) Din Eğitimi Tutum Ölçeği". *Dini Araştırmalar* 24/61 (15 Aralık 2021), 543-570. https://doi.org/10.15745/da.995805

Ayar, Hatice. "Dijital Öğrenme Ortamlarinda Elifbâ Öğretimi". *Dijitalleşme ve Din*. III/135-136. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2021. http://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/5952/24-09-2021_111158817.pdf

Başkonak, Mustafa. "Covid-19 Salgın Sürecinde Engellilere Yönelik Uzaktan Yaygın Din Eğitimi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (28 Aralık 2021), 89-119. https://doi.org/10.53112/tudear.995019

Başkonak, Mustafa. "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Uzaktan Hafızlık Eğitimi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/1 (30 Haziran 2022), 191-222. https://doi.org/10.33420/marife.1103786

Batar, Yusuf vd. "Yaygın Din Eğitiminde Uzaktan Öğretim Uygulamaları Ve Online Cami Dersleri". *Diyanet İlmi Dergi* 58/4 (20 Aralık 2022), 1551-1580.

Bayter, Mustafa - Yıldırım, Kübra. "Dijital Kütüphaneler ve Sosyal Medyanın Sentezi: Bilgi Paylaşımında Yenilikçi Güç". *Library Archive and Museum Research Journal* 4/2 (29 Temmuz 2023), 185-200. https://doi.org/10.59116/lamre.1328838

Bozkurt, Aras vd. "Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim Ve Dijital Yeterlilikler". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 7/2 (29 Nisan 2021), 35-63. https://doi.org/10.51948/auad.911584

"Cami Hizmetlerinin Verimliliğinin Artırılması Genelgesi". Diyanet İşleri Başkanlığı, 14 Kasım 2019.

[63] "Kabe Gözlük - YouTube" (Erişim 30 Eylül 2024).

[64] Özdemir - Gıynaş, "Metaverse ve Din Eğitimi"; Mücahit Yıldız, "Din Eğitiminde Sanal Gerçeklik: Metaverse'ün Rolü", *Ulusal ve Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi* 5/4 (16 Mart 2024), 719-735.

https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Cami%20Hizmetlerinde%20Verimliliğin%20Arttırılması%20Genelgesi.pdf

Çapcıoğlu, İhsan - Anık, Hilal. "Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü". *Tevilat* 2/1 (30 Haziran 2021), 27-43. https://doi.org/10.53352/tevilat.976763

Çıtırık, Amine Nuriye - Zengin, Zeki Salih. "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Salgın Hastalıklar Özel Sayısı (15 Temmuz 2020), 599-624.

Çinemre, Semra. "Yaygın Din Eğitiminde Dijitalleşme: Almanya Protestan Kilisesi'nin Sunduğu Dijital Hizmetler Üzerinden Bir İnceleme". *ATEBE* 6 (31 Aralık 2021), 79-102. https://doi.org/10.51575/atebe.1016452

Dam, Hasan. "Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (01 Ekim 2003), 31-54.

Dam, Hasan. *Yetişkinlerin Din Eğitimi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Demir, Rıdvan. "'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Dersi'nde Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi", *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/1 (29 Haziran 2020), 201-219.

"Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu". Erişim 30 Eylül 2024. https://kurul.diyanet.gov.tr/

Dijital Yayınlar Paylaşım Platformu. "DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Dijital Yayınlar Paylaşım Platformu". Erişim 30 Eylül 2024. https://yayin.diyanet.gov.tr/

"Diyanet Dijital - YouTube". Erişim 30 Eylül 2024. https://www.youtube.com/

"Diyanet Hac Umre Kudüs Rehberi - Google Play'de Uygulamalar". Erişim 07 Ekim 2024. https://play.google.com/store/apps/details?id=dib.dibhacveumreuygulamasi&hl=tr

"Diyanet İşleri Başkanlığı | Elifba". Erişim 30 Eylül 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/elifba/#/elifba/harfler/isimleri

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi. "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı | Kütüphane". Erişim 07 Ekim 2024. https://kutuphane.diyanet.gov.tr/

"Diyanet Publications". YouTube. Erişim 07 Ekim 2024. https://www.youtube.com/channel/UCsFTIc8lMZW42GvrZR2oXpQ

"DiyanetTV - YouTube". Erişim 30 Eylül 2024. https://www.youtube.com/

Diyanet Yayınları. "Diyanet Yayınları". Erişim 30 Eylül 2024. https://yayinsatis.diyanet.gov.tr

Doğan, Zekiye. "Post-Endüstriyel Çağda Değişen Eğitim Paradigmaları". *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2023), 103-112. https://doi.org/10.5281/zenodo.10439833

Duman, Ahmet. *Yetişkinler Eğitimi*. Ankara: Ütopya, 1999.

Erul, Bünyamin. "Sosyal Alandaki Farklı Kesimlere Yönelik Din Hizmetleri". *IV. Dİn Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara: Dİyanet İşleri Başkanlığı, 2019.

Ferreira, Dan - Maclean, George. "Andragogy in the 21st century: Applying the Assumptions of Adult Learning Online". *Language Research Bulletin* 32 (01 Eylül 2017), 10-19.

Ferreira, Dan - Maclean, George. "Andragogy in the 21st century: Applying the Assumptions of Adult Learning Online".

Furat, Ayşe Zişan. "Medya ve Din: Din Eğitimi Açısından Yeni Bir İmkân Alanı mı, Tehdit mi?" *Dijitalleşen Din [Medya ve Din 2]*. ed. M. Çamdereli vd. 325-363. İstanbul: Köprü yayıncılık, 2015.

Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Görsel Medya ve Din Eğitimi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi* 20 (31 Aralık 2022), 47-64.

Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hac ve Umre Eğitim ve Ziyaret Rehberi. "T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü". Erişim 07 Ekim 2024. https://hacumreegitim.hac.gov.tr/

"Kabe Gözlük - YouTube". Erişim 30 Eylül 2024. https://www.youtube.com/

Kılavuz, M. Akif. "Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi". *Din Şûrası (Sempozyum)* II (2009), 971-986.

Kılavuz, M Akif. "Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003).

Kılavuz, M Akif. "Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 59-72.
Kidd, J. R. *How Adults Learn. Revised Edition*. New York: Association Press, 1973.
Knowles, Malcolm S. "Innovations in Teaching Styles and Approaches Based Upon Adult Learning". *Journal of Education for Social Work* 8/2 (1972), 32-39.
Knowles, Malcolm S. vd. *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. Amsterdam ; Boston: Elsevier, 6th ed., 2005.
Knowles, Malcolm S. *The Modern Practice of Adult Education; Andragogy versus Pedagogy*. The Association Press, 291 Broadway, New York, N, 1970.
Kocaman Karoğlu, Aslihan vd. "Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye'de Eğitimde Dijital Dönüşüm". *Üniversite Araştırmaları Dergisi* 3/3 (30 Aralık 2020), 147-158. https://doi.org/10.32329/uad.815428
Korkmaz, Halime. "Pandemi Sürecinde Dijiital Ortamlarda Gerçekleştirilen Diin Öğretimi Ve İrşat Faaliyetlerinin Birey Ve Toplum Üzerindekİ Etkilerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi". *İslam ve Yorum V*. ed. Fikret Karaman vd. III/505-536. Malatya, 2021.
Köylü, Mustafa. *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
Köylü, Mustafa. "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi". *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*. 132-180. Ankara: Nobel, 6. Basım, 2015.
Kurttekin, Fatma - Yıldırım, Rabia. "Din Eğitimi Alanında Yayınlanan Dijitalleşme Konulu Çalışmaların Değerlendirilmesi (Dergİ Park Örneği)". *İslam ve Yorum V*. III/11-30. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2021. http://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/5952/24-09-2021_111158817.pdf
McKenzie, LEON. "Yetişkin Din Eğitiminin Konusu ve Gayeleri". çev. İlhan Yıldız. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998).
Merriam, Sharan B. *Nite Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. çev. Selahattin Turan. Ankara: Nobel, 2018.
"Mobil Hizmetler-Yazılımlar". Erişim 30 Eylül 2024. https://mobilhizmetler.diyanet.gov.tr/yazilimlar.html
Nazıroğlu, Bayramali. "Din Eğitiminin Gerekliliği Açısından Dini Medya Okuryazarlığı". http://acikerisim.erdogan.edu.tr/xmlui/handle/11436/5686
Online Kurs Başvurusu. "T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı [Bilgi Yönetim Sistemi]". Erişim 28 Eylül 2024. https://dibbys.diyanet.gov.tr/ehys/OgrenciKursBasvuru.aspx
Özdemir, Saadettin - Gıynaş, Ahmet Yusuf. "Metaverse ve Din Eğitimi". *Turkish Academic Research Review* 7/4 (29 Aralık 2022), 1080-1112. https://doi.org/10.30622/tarr.1197733
Parlak, Bekir. "Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar Ve Uygulamalar Üzerine Bİr Analiz". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/Kayfor 15 Özel Sayısı (30 Aralık 2017), 1741-1759.
Soysaldı, Mehmet. "Dijitalleşme ve Pandemi Döneminde Din Eğitimi". *Dijitalleşme ve Din*. C. III. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2021. http://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/5952/24-09-2021_111158817.pdf
Şimşek, Ayşe. "Uzaktan Eğitimin Öğrenci Motivasyonu Açısından İncelenmesi". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/1 (30 Nisan 2022), 51-76. https://doi.org/10.31463/aicusbed.1047570
Şimşek, Muhammed Emin. "Dijital Din Eğitimi". *İlahiyat Akademi* 19 (30 Haziran 2024), 249-283. https://doi.org/10.52886/ilak.1435052
T. C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı. "6. Din Şûrası Kararları". Erişim 11 Ekim 2024. https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kisi/Baskan/26146/diyanet-isleri-baskani-erbas-6-din-srasi-kararlarini-acikladi
Thorndike, Edward L. vd. *Adult Learning*. New York: The Macmillan Company, 1928.
Tosun, Cemal. "Yetişkinler Din Eğitimi". *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. 178-203. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 10. Basım, 2020.

Trocholepczy, Bernd. "Dijital Medya ve Din Eğitimi: Ayrı Dünyalar?" *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (15 Aralık 2021), 183-196.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. "TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 30 Eylül 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Tic. İşletmesi. "E- Kitaplar | Diyanet Vakfı Yayın". Erişim 30 Eylül 2024. https://www.diyanetvakfiyayin.com.tr/tr/kategori/e-kitaplar

Yıldız, Esma - Tüzün, Hakan. "Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Etkileşim Deneyimlerinin İncelenmesi". *Yuksekogretim Dergisi*. https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1199744

Yıldız, Mücahit. "Din Eğitiminde Sanal Gerçeklik: Metaverse'ün Rolü". *Ulusal ve Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi* 5/4 (16 Mart 2024), 719-735. https://doi.org/10.5281/zenodo.11356805

STRUCTURED ABSTRACT

Method and Purpose

This research is a qualitative case study that aims to evaluate digital opportunities for adult religious education, drawing on a literature review aligned with the fundamental principles/approaches of this field. The purpose of this research is to evaluate digital opportunities for adult religious education in relation to the principles and approaches of this field, and to develop recommendations for future development.

Presidency of Religious Affairs (PRA) stands out as the leading institution in Turkey that produces and utilizes digital opportunities in adult religious education. Therefore, the data scope in this research is limited to examples from the PRA's field of activity related to the following sub-questions of the study. According to the principles of adult religious education, the Religious Affairs Directorate's:

1. What is the status of distance/online religious education activities?

2. What is the status of digital opportunities that support independent learning?

3. What is the status of activities related to access to digital resources/digital librarianship?

The research primarily aimed to establish a theoretical basis by examining publications in the literature on digital services in adult religious education, research on the PRA's digital services, activity reports, and previous decisions of the Religious Council. Then, regarding the sub-questions of the research, an attempt was made to evaluate the digital learning opportunities, such as existing web pages, social media tools, and mobile applications, offered by PRA for adult religious education that can be accessed in 2024.

Findings

In adult religious education, it is essential to adopt and implement principles and approaches that take into account learning differences, independent learning preferences, reasons for seeking education, utilize time efficiently, and foster guidance and cooperation as a basis. It is expected that educational content in digital environments for adults will have a learning design that aligns with these principles and approaches, as well as the requirements of digital environments.

It is evident that the PRA, which conducts extensive religious education activities for adults in our country, is striving to keep pace with this process and capitalize on the opportunities presented by the digital field. The needs identified in these studies are as follows:

Various course options are available to adults through the online education application system. However, it is noted that no course definition form allows you to view the course content in detail. According to the studies conducted, online education, which emerged during the pandemic, is typically implemented using various social media tools, and an educational information network is required to make education more systematic and efficient. Additionally, it is noted that educators working with adults often lack digital literacy, which hinders their ability to fulfill the requirements of online education processes more efficiently, produce appropriate course content, and provide guidance on this issue as needed.

It is necessary to get support from field experts to evaluate and develop the content produced for various social media tools that can be considered within the scope of mass online open access, including social media preaching, in terms of visual communication design, timing, technical features, etc., to reach and appeal to the target audience to the desired extent. Additionally, it is crucial to design social media content with consideration for the target audience's needs and characteristics.

PRA offers web and mobile applications that support digital adult religious education. Among these, the Elif-Ba application, which supports Quran education, needs to be reviewed and improved in terms of visual design elements suitable for adults, and enriched with interfaces that provide progress according to success with games and activities. Additionally, it is observed that mixed reality is not utilized in the web page and application designed for Hajj education. The catalog content of PRA's library webpage is weak in terms of access to e-resources and digital librarianship services.

Recommendations

These needs, in essence, can be evaluated on two main axes: the people who use digital in adult religious education and the diversity/type/design/enrichment of the digital content used. The following points can be suggested to meet these needs:

• Educational approaches that can keep up with digital transformation, seminars, or open-access education modules can be prepared on topics such as online adult religious education, digital literacy, and religious media literacy.

• For educational content produced for social media to reach the target audience and convey its message correctly, interdisciplinary collaboration and utilization of special expertise in production, publishing, auditing, etc., processes can increase quality and efficiency. Starting from the most basic topics, subtitle and voice-over options in different languages, various visuals, text/subtitles, and explanations can be added to the content on DIB's YouTube channels.

• Mobile applications that support independent learning for adults can be made user-friendly and functional.

• Seminars, trainings, book launch days, author book meetings, thematic book reading groups, and newly acquired resources can be announced by integrating digital library services with social media. Access features for e-books, e-magazines, and other digital resources can be added to the online catalog.

• Digital can be used to create and promote the institutional identity of mosques, to show the contributions they provide to socio-cultural life in the locality with the services they provide, to bring the congregation closer to the mosque, and to increase their sense of belonging, with mobile applications, web pages, etc. For those new to the mosque, information about the mosque can be easily accessed in various languages via QR codes.

• Conducting field research based on digitalization and application in religious education according to the levels of development can contribute to the evaluation and improvement of the process.